

GYARMATOSÍTOTT ERDÉLYI IDENTITÁS?

Dani Erzsébet: *Identitásgyarmatosítás Erdélyben: identitásdrámák és interkulturális stratégiák a Trianon utáni székelymagyar irodalomban*

■ Dani Erzsébet új könyve már címében teljes nyíltsággal körvonalazza a kötet igen eredeti, ám az olvasót egyúttal jelentős intellektuális kihívás elé állító koncepcióját. Az *identitás* kifejezésből alkotott kétféle szóösszetétel máris a szerző munkamódszerét megidéző utalás: az erdélyi székelymagyar önazonosság hagyományosan is igen nehezen megfogalmazhatóan tekintett *igazságát* keresvén a társadalom- és bölcsészettudományok területén bevett, elméleteket áttekintő és ütköztető módszerek további dimenziót adva – tulajdonképpen saját *terminológiai kísérletet* ad az olvasó kezébe. De ennél is többet kapunk: az első lépéstől az olvasó által is követhető módon felépített teoretikai vállalkozás *alkalmazásba vételére* is sor kerül, annak legelső eredményeit is tartalmazza a könyv.

Milyen elképzelés áll tehát a nagy gonddal megalkotott *identitásgyarmatosítás* kifejezés mögött? A kötet első egyharmada ad választ e kérdésre. A jelentős terjedelmű és kidolgozottságú szakirodalmi áttekintés során pontos képet kapunk a szerző rendhagyóan bátor célkitűzéseiről és vállalt előfeltevéseiről.

Tény, hogy a székelység létállapota történelmi időben kibontakozó változatainak megismeréséhez az *irodalom* és azon belül is kifejezetten a *fikcionális szépirodalom* jelentős

mennyiségben kínál kulcsszöveget. Az is nyilvánvalónak tűnik, hogy Trianon után a magyarság e csoportjának kulturális és történelmi értelemben vett sorsát alapvetően határozták meg az identitás megfogalmazásának kérdései, megvalósításának, megélésének lehetőségei. Dani Erzsébet Kulcsár Szabó Ernőt idézi: „az irodalomalkotás nem csupán kulturális tevékenység”. Különösen tisztán és erőteljesen látszik e felismerés igazsága a székelység körében született 20. századi szépirodalmi művek esetében. Még az anyaországi fősodorbéli befogadás felől nézve is nyilvánvaló, mennyire meghatározzák a 20. századi történelmi eseményekről alkotott kollektív percepciókat a nagy, kanonikus erdélyi szerzők: Tamási, Sütő, Kányádi olvasása. Sőt kijelentésünkhöz még ellenpéldát is párosíthatunk: az utóbbi két évtizedet domináló, előbb Wass Albert életművét, utóbb Nyíró Józsefét is folyamatosan aktuálpolitikai kontextusba helyező, ellenállhatatlannak tűnő gravitációjú erők működése is azt bizonyítja: irodalmunknak ezen vonulata nem csupán a diszciplináris irodalomtudomány(ok) számára jelent kihívást, hanem komplex társadalom-, történelem- vagy kultúratudományi vizsgálatok terepe is lehet. Ezek a szövegek nem csupán tükrözték a *társadalmi realitásokat*,

de sok esetben a kimondhatatlan kimondásának aktusát is magukra vállalták, így válván szükségszerűen történelmi valóságot, azon belül is közösségi identitást formáló, megvalósító „beszédtettekké”.

Ezen a szerző által felismert összefüggések nyomán haladva ismerkedünk meg az első fejezetekben a székely történelmi helyzet, identitás főbb fogalmi problémáival. Dani Erzsébet határozott kézzel fogja össze a kulturális emlékezet asszmanni koncepcióját az identitás és alteritás, valamint az interkulturális kommunikáció számos jól ismert elméleti megközelítésével – az alapvető célt mindvégig szem előtt tartva. Ami nem más – hogy a cím magyarázatában is előrébb haladjunk –, mint annak a jelenségnek a részletes megértése, feltárása, ahogyan ez a tradícióban páratlanul mélyen gyökerező identitáskonstrukció találkozik a politikai értelemben éppen keletkezőben lévő román nemzetállam sokrétű tevékenységével. (A kötet természetesen a (kis) magyar nemzetállam „elcsatolt részeket” célzó kulturális és politikai műveleteit sem hagyja homályban, ám itt a kapcsolati dinamika sokkal kevésbé interkulturális jellegű.)

Az *Identitásgyarmatosítás Erdélyben* talán leginkább kihívó, vitára ingerlő gesztusa a Bhabha-féle posztkolonialista diskurzus alkalmazása. Legkésőbb talán a *Korunk* témába vágó tematikus számát (2004. december) követően sokak számára világhíressé válhatott: a magyar irodalom- és kultúratudomány kissé pontszerű és leginkább a Monarchiát illető posztkolonialista vállalkozásait nagyon fontos volna kibővíteni, épp a Trianon után elszakított nemzetrészek helyzete elbeszélhetőségének érdekében. A feladat persze nem kellems: mert bár a nevezett *cultural studies* irányzat eredendően és lényegéből fakadóan soha nem tartóz-

kodott a markáns politikai állásfoglalásoktól – mégis alapfeltevéseit tekintve sokszor hajlamos volt a kolonializációt nagyrészt már lezárult, inkább következményeiben élő folyamatnak tekinteni. (Maga a *poszt-előtag* is épp erre utal.) A Kárpát-medencében élő szórvány- és elszigetelt tömbmagyarságot célzó asszimilációs (és egyéb természetű) politikai és kulturális programoknak bár számos befejezett(nek tűnő) szakaszáról tudunk, de maga a folyamat egyáltalán nem látszik múltba veszni. Természetesen emellett számos más, talán éppilyen jelentős különbség volna megemlíthető, amelyek miatt a fősodratú posztkolonialista diskurzus fogalmainak, műveleteinek alkalmazhatóságát kétségbe lehetne vonni a kötet választott témáját illetően – a lényeg azonban nem ez: maga a szerző is kísérletező komolysággal, figyelmes távolságtartással veszi alkalmazásba e módszert. Következősége azzal az eredménnyel mindenképp kecsegtet, hogy az értő olvasó – ha hiányérzete maradt – saját erőből is elkezdheti a mozaik hiányzó darabkáit keresgélni. Hiszen ez a kötet a *gyarmatosított* identitás drámáinak feltárására vállalkozik: a *gyarmatosító* sajátos története éppily elmeséletlen.

A kötet további kétharmada az (egyéni és/vagy közösségi) identitásra irányuló kolonizációs/asszimilációs nyomás és az irodalmi formában megalkotott azonosság egyes kulcsszövegekben megvalósuló játékának struktúráját igyekszik feltárni. Fontos megérteni: bár e szellemi vállalkozás materiáját irodalmi szövegek adják, és munkamódszere alap gondolatát illetően hermeneutikai, a hangsúly itt mégsem az irodalomtudományi tanulságokon van. Mert bár a szövegek természetéből adódóan ezek is óhatatlanul megjelennek (az Ábel mellé befészkelődő Surgyelán jelentette történelmi allegóriát például

képtelenség volna nem figyelembe venni), itt most a szövegek által felépített interkulturális szituációk, az identitásformálódás és -képviselőlet odaértett művelein van a hangsúly – tekintet nélkül arra, hogy az irodalomtudomány ezeket épp strukturálisan létrehozott nyelvi megoldásnak, olvasói percepciónak vagy szerzői-szövegalkotói műveletnek szeretné látni. (Hasonlóan például sok mesepszichológiai munkához, ahol a mese nem irodalmi műfajként/szövegként, hanem szerepekből és szituációkból az elbeszélte időben felépülő narratív struktúrájának mutatkozik, melyet megvalósuló pszichés funkciója tesz vizsgálatra érdemessé.)

Az elemzett művek sora Tamási paradigmatis trilógiájával indul, az *Uz Bencével* folytatódik, majd Benedek Elek *Édes anyaföldem!*, Tamási Áron *Szülőföldem*, Kacsó Sándor *Vakvágányon* című művei következnek. Sokak számára nagy öröm, hogy Ignác Rózsa *Anyanyelve magyar* című regénye méltó, igen szépen felépített, önálló fejezetet kap – szerzőnk a kötet lezárásaként utóbb a *Született Moldovábant* is méltó súllyal veszi fel a vizsgált művek sorába. A teljesség kedvéért: önálló fejezetet kap még Nyirő Józseftől *Az én népem* és a *Néma küzdelem*, Balázs Ferentől *A rög alatt* és Böződi György *Romlás* című regénye.

A munkamódszer ezekben a fejezetekben mindvégig hasonló: a bevezetőben felrajzolt, az identitás kérdéseit illető kolonizációs folyamatok

menetét vizsgálja a könyvek cselekményében, a karaktereket és drámai szituációkat, fordulópontokat ebben a tekintetben figyelembe véve. A sajátos szóalkotással keletkezett *identitás-dráma* kifejezés itt kap valódi tartalmat: dramaturgiai vagy drámapoétikai művekhez hasonló rendszerességgel kutatja szerzőnk a művek tanulságait – egyetlen pillanatra sem függetleníve azt a szerzők és a (leginkább korabeli) olvasók számára adott történelmi/társadalmi kontextustól.

E recenzió nem vállalkozik sem a szigorú logikai rendben egymásra épített fejezetek logikájának ismertetésére, sem a főbb eredményeket nem szándékozik bemutatni: ezek felfedezését az olvasóra hagyánk, ez a szellemi utazás ugyanis a kötet talán legfontosabb szellemi ígérete. A legutolsó, összegző fejezetben a szerző elsőként azt a reményét fejezi ki, hogy munkája új *közelítésmódot* (akár módokat!) honosíthat meg az irodalmat, kultúrát tudatosan faggató olvasóközönség körében. És bár alapvető következtetései – ahogy az elemző fejezetekben, úgy itt is – sok esetben igen komorak (a kötet traumafogalma külön figyelmet érdemel), az utolsó gondolat mégis a remény: a megértett és megfogalmazott sorsigazságok szép sorban először a gyarmatosított, de utóbb szükségszerűen a gyarmatosító világában is egy sokkal igazabb és igazságosabb együttélés igényét és lehetőségét alapozhatják meg.

Váradi Ferenc